

De verkoop van het dagblad 'De Schelde' (1927-1929)

SAM VAN CLEMEN

Het aandeel van de Nederlanders in de Groot-Nederlandse beweging was al het onderwerp van menige polemiek.¹ De Utrechtse hoogleraar Carel Gerretson wordt daarbij altijd als één van de spilfiguren naar voren geschoven. Hij kocht in 1915 met Duits geld *De Vlaamsche Stem* en poogde in 1920 de krant *Ons Vaderland* over te nemen. Onder zijn impuls werd in maart 1927 door de Nederlandse Eerste Kamer het Belgisch-Nederlands verdrag over de waterwegen verworpen. Enkele maanden later kocht Gerretson met behulp van enkele vrienden de Antwerpse krant *De Schelde* op. De precieze rol van Gerretson in de Groot-Nederlandse beweging werd echter nog niet grondig onderzocht, evenmin als zijn aandeel in de aankoop en de financiering van *De Schelde*. Met dit artikel willen we deze lacune gedeeltelijk opvullen.

Een optiecontract voor de aankoop van 'De Schelde'

De Schelde werd opgericht op 15 april 1919 als opvolger van de krant *Het Vaderland*, die sinds 15 december 1918 verscheen. *De Schelde* was aanvankelijk net zoals *Het Vaderland* Vlaamsgezind en liberaal, maar vanaf 1921 wierp het zich

1. Zie vooral: L. VOS, De eierdans van P. Geyl. Zijn grootnederlandse politiek in de jaren twintig, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, jg. 90, 1975, nr. 3, pp. 444-457; A.W. WILLEMSSEN, Geyl als grootnederland in de jaren twintig, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, jg. 90, 1975, nr. 3, pp. 458-474; L. WILS, Gerretson, Geyl en Vos. Spanningen tussen de Grootnederlandse Beweging en de Vlaams-nationalistische, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 41, 1982, nr. 2, pp. 95-120; P. VAN HEES en A.W. WILLEMSSEN, Leuvens recidivisme. Het gebruik door Prof. Dr. L. Wils van de briefwisseling Geyl, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 42, 1983, nr. 1, pp. 44-58; L. WILS, Nog eens: Gerretson, Geyl en Vos, *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 42, 1983, nr. 1, pp. 59-63; L. WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en Geschiedenis*, Leuven, 1994, pp. 261-320.

onder invloed van hoofdredacteur Pol De Mont steeds meer op als de woordvoerder van de Frontpartij. De Mont werd in 1923 opgevolgd door Willy De Hous, die in het bestuur van de Antwerpse Frontpartij werd opgenomen. Het blad was aanvankelijk eigendom van de Antwerpse drukker en uitgever Gust Janssens sr. Na het overlijden van Janssens sr. ging de eigendom over in handen van zijn weduwe en zijn zoon. De familie vond geen geschikte opvolger voor Janssens en bijkomende financiële problemen zorgden ervoor dat ze de krant wilde verkopen. De Frontpartij, die sinds het faillissement van *Ons Vaderland* in 1922 geen eigen krant meer had, kreeg zo vanaf 1927 de kans om *De Schelde* over te kopen. Vooral kamerfractievoorzitter Herman Vos spande zich erg in voor de zaak.²

Het is niet meer precies na te gaan wanneer en hoe Gerretson bij de overname van *De Schelde* is betrokken geraakt. Hij zou ter hulp zijn geroepen toen een bod bij de drukker binnenkwam van “*belangen die het blad vijandig zijn*”. Herman Vos berichtte hem op 5 april 1927 wat de eigenaars precies wilden verkopen: de krant met de lopende publiciteitscontracten en de contracten van uitgave tegen een vast te stellen prijs. De drukkerij zou in de handen van de familie Janssens blijven.³ Enkele dagen later bespraken Vos en Gerretson de zaak.⁴ Vos werd gemandateerd om verder te onderhandelen en op 13 april verkreeg hij van drukker Janssens een – juridisch waardeloze – optie op de aankoop van de krant die twee maanden geldig zou blijven. Janssens wou *De Schelde* verkopen voor 300.000 frank. Vos zag zijn kans schoon om zelf hoofdredacteur te worden en stelde Gerretson voor om De Hous na de aankoop af te zetten.⁵

In zijn zoektocht naar de, naar verwacht, benodigde 20.000 gulden⁶ kwam Gerretson in het vaarwater van zijn medestander Willem Van Es, die eveneens in de zaak was betrokken. Die wilde, als de transactie doorging, de belangrijkste man

2. E. DE BENS, *De Schelde*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, deel 2*, Amsterdam–Tielt, 1975, pp. 1390-1391.

3. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van H. Vos aan C. Gerretson, 5 april 1927; nr. 2026, Prospectus *De Schelde*, augustus 1928.

4. Het is niet duidelijk of nog andere personen aanwezig waren. Een onbekende liet zich bij Gerretson verontschuldigen. Hij raadde Gerretson aan ook de drukkerij te kopen. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van onbekende aan C. Gerretson, 7 april 1927.

5. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van H. Vos aan C. Gerretson, 13 tot 19 april 1927; verklaring drukker Janssens, 13 april 1927.

6. In oktober 1928 was 1 gulden 14,422 frank waard, in januari 1929 14,430 frank: E. VERHOEYEN, De financiering van het dagblad ‘De Schelde-Volk en Staat’ (1929-1940), in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 46, 1987, nr. 4, p. 227.

van het nieuwe bestuur worden.⁷ Door deze mogelijke tweestrijd en de geheimdoenerij van Gerretson twijfelden Leo Picard en Vos reeds enkele weken na de genomen optie of de zaak wel zou doorgaan, ook al meldde Gerretson begin mei aan Vos dat hij geldschieters had gevonden. Het is niet duidelijk wie die geldschieters precies waren. Het ging wellicht om Nederlandse zakenmensen, mogelijk vertegenwoordigers van enkele rederijen.⁸ Een voorwaarde voor hun steun was dat *De Schelde* financieel rendabel was. Daarom vroeg Gerretson een precieze opgave van de kosten en opbrengsten omdat hierop de uiteindelijke verkoopprijs moest worden gebaseerd. Als de aankoop zou mislukken wegens de onrendabiliteit, wilde hij de eigenaar alleen een subsidie toekennen om het deficit te dekken. Gedurende de periode dat hij het dagblad op dergelijke wijze zou ondersteunen, kon de financiële positie van het blad worden verbeterd om op termijn leefbaar te blijven.

Gerretson drong erop aan om aan de buitenwereld te laten uitschijnen dat de zaak was mislukt. Hij vreesde vooral de loslippigheid van Leo Picard. De overnamepoging mocht niet ter ore komen van Josuë De Decker, hoofdredacteur van het

7. Willem Van Es (1886-1943) was advocaat en procureur in Gouda en Den Haag. Hij was bestuurslid van de Dietsche Bond en het Algemeen Nederlands Verbond (ANV), groep Nederland. Zijn rol in de transactie tijdens deze periode is niet helemaal duidelijk. Op 28 april 1927 schreef L. Picard aan P. Geyl: *“Voorlopig weet ik niet veel te vertellen. De Schelde-zaak zal wel niet doorgaan. Er wordt achter de schermen een felle strijd gestreden tussen Ger.[retson] en van Es om het bedrag dat inderdaad disponibel schijnt te zijn. Uit het weinige, dat ik over de zaak gehoord heb, moet van Es enig recht hebben om de voornaamste man te zijn, wanneer de Schelde-koop doorgaat. In dit geval is het beter, dat die koop niet doorgaat. Ger.[retson] heeft nu ook reeds andere plannen opgevat, die waarschijnlijk aantrekkelijker zullen zijn voor de heren van 't geld. Zo was de situatie te minste enkele dagen geleden. Maar nu seint Ger.[retson] mij o.m. dat hij van Es heeft uitgeschakeld.”*: P. VAN HEES en A.W. WILLEMSSEN (eds.), *Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. dr. P. Geyl. Brieven en notities, deel 1: 1911-1927*, Kapellen, 1973, nr. 165: p. 434.

Meer dan een maand later luidde het echter: *“Dat je erin geslaagd bent Van Es mee te krijgen, juich ik van harte toe. En ik ben niet zo bang voor de toekomst. Van Es wil geen scheuring met ons.”*: P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling Gerretson-Geyl*, deel 1, Baarn, 1979, nr. 119; P. Geyl aan C. Gerretson, s.d. (tussen 8 en 11 juni 1927), p. 191. De briefwisseling tussen Van Es en Gerretson biedt geen nadere gegevens.

8. Gerretson schreef dat hij dit geld niet had gevonden in Rotterdamse zakenmilieus. In oktober 1927 schreef hij echter: *“Rotterdam heeft ondanks beloften nog steeds geen cent gelost.”* Mogelijk werd onder andere de industrieel E.H. Van Wely bedoeld. Deze was sinds 1922 schatbewaarder van de Scheepvaart Vereniging Zuid en speelde een belangrijke rol in de agitatie tegen het Belgisch-Nederlands verdrag tot herziening van de scheidingsregeling uit 1925. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van C. Gerretson aan H. Vos, 4 mei 1927; P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 137; C. Gerretson aan P. Geyl, s.d. (oktober 1927), p. 219. Voor Van Wely: R.L. SCHUURSMA, *Het onaannemelijk tractaat, Het verdrag met België van 3 april 1925 in de Nederlandse publieke opinie*, Groningen, 1975, pp. 120-124.

weekblad *Vlaanderen*. Deze zou dit immers meteen aan de grote klok hangen. Ook de oud-activist Jules Spincemaille⁹ moest buiten de zaak worden gehouden.¹⁰ Daarom ook zou Geyl tot in juni 1927 verstoken blijven van enig nieuws omtrent de hele zaak.¹¹

Ter voorbereiding van een nieuw onderhoud met Vos stelde Gerretson een omstandige nota op over zijn ideeën omtrent de overname. Hij wilde een actieve financiële en redactionele medezeggenschap verkrijgen over de krant, waarbij de drukker en de kandidaat-overnemer elk voor 50% van het aandelenkapitaal zouden zorgen. De krant kon worden overgenomen voor 21.000 gulden en Gerretson moest dus slechts voor 10.500 gulden zorgen. Gerretson wilde een optie nemen voor een jaar en daartoe meteen reeds 2.500 gulden storten. Tijdens dat jaar moest een accountant de toestand van het blad grondig onderzoeken. Na een jaar moest worden beslist of ook de drie volgende jaren telkens 2.500 gulden zou worden gestort. Na vier jaar zou de aankoop van de krant dus volledig zijn betaald.¹² Pas na die vier jaar zou intrest op het geïnvesteerde geld worden betaald. De drukkosten moesten toelaten dat minstens 5% intrest zou kunnen worden uitbetaald, zo niet zou *De Schelde* elders worden gedrukt. Bij geschillen tussen de twee partijen zou een arbitrage kunnen worden gevraagd aan een derde partij.¹³ Tijdens het gesprek tussen Vos en Gerretson in Antwerpen werd besloten dat de betrokken Nederlanders naar de buitenwereld toe geen redactionele medezeggenschap zouden krijgen, maar dat deze in handen van Vos zou liggen op een nog

9. Jules Spincemaille (1882-1954) was tijdens de oorlog lid van de Raad van Vlaanderen. Na de oorlog verbleef hij tot 1929 in Nederland. Hij bleef actief in het milieu van de activistische bannelingen en speelde onder andere een rol in de poging van de Frontpartij om de krant *Ons Vaderland* aan te kopen.

10. P. VAN HEES en A.W. WILLEMSSEN (eds.), *Geyl en Vlaanderen [...]*, nr. 165: L. Picard aan P. Geyl, 28 april 1927, p. 434; nr. 166: H. Vos aan P. Geyl, 9 mei 1927, p. 439; P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 119: P. Geyl aan C. Gerretson, s.d., p. 192. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van C. Gerretson aan H. Vos, 4 mei 1927; Brief van W. Van Es aan C. Gerretson, 7 juni 1927.

11. "Ik kon gisteren mijn verbazing al niet op over de zwijgzaamheid die je ten opzichte van al deze activiteiten zo hardnekkig betracht hebt, terwijl ik letterlijk zat te hunkeren naar nieuws. [...] *De Schelde*-zaak moest in een zo klein mogelijk kringetje behandeld, Picard en ik in de waan gelaten dat alles mislukt was, en pas op het laatst, zo beken je me, heb je gevoeld dat onze relaties althans dat niet toelieten." P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 119: P. Geyl aan C. Gerretson, s.d. (tussen 8 en 11 juni 1927), p. 191.

12. Mogelijk moest tijdens één van de volgende jaren 500 gulden extra worden betaald om aan 10.500 gulden in vier jaar te komen.

13. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Nota "Dagbladovername", s.d. (mei 1927).

nader vast te stellen basis. Achter de schermen zouden de Nederlanders aan de touwtjes trekken.¹⁴

Janssens jr. was het niet eens met het aanbod van Gerretson en Vos en deed een tegenvoorstel. Hij wilde een optie geven voor één jaar, waarin Gerretson elke maand 3.000 frank subsidie zou betalen.¹⁵ Tijdens dat optiejaar zou dus reeds 36.000 frank worden uitgekeerd. In ruil mochten Gerretson en Vos samen een eigen hoofdredacteur aanstellen. Dit impliceerde dat de juridische en straf-rechterlijke verantwoordelijkheid voor de gepubliceerde artikels bij hen zou komen te liggen en de nieuwe hoofdredacteur door hen moest worden bezoldigd. Tevens eiste Janssens dat als de oplage tijdens het optiejaar met 20% of meer zou dalen, hij het recht moest krijgen om de optie eenzijdig op te zeggen. Verder moest worden bepaald dat het verplicht was *De Schelde* bij zijn drukkerij te laten drukken.¹⁶

Gerretson ging grotendeels akkoord met het voorstel van drukker Janssens en machtigde Vos om in persoonlijke naam met eigenaar-uitgever Gust Janssens jr. een voorlopige overeenkomst als grondslag van een definitief contract aan te gaan. De modaliteiten uit het tegenvoorstel van Janssens werden overgenomen, namelijk dat bij de definitieve aankoop Gerretson en Vos 51% van 300.000 frank zouden storten, verminderd met 36.000 frank.¹⁷ Op dat moment zou een door hen beiden aangestelde accountant de boekhouding hebben gecontroleerd en de boekhouding van drukkerij en krant hebben losgekoppeld. De datum van de transactie werd vastgesteld op 1 juli 1928. Janssens van zijn kant moest zich ertoe verbinden dat hij gedurende twee jaar geen ander Vlaams-nationaal dagblad zou uitgeven, noch eraan zou meewerken.¹⁸

Maar de zaak was nog niet rond. Tijdens een gesprek met Vos in het begin van juni 1927 ging de familie Janssens opnieuw dwarsliggen. De familie zat in financiële nood doordat de nalatenschap van Janssens sr. nog niet was vereffend en daarom probeerde ze haar participatie van 49% te verminderen. Ze wilde de participatie facultatief maken en verdelen in twee schijven. De eerste 24% zou de familie uitbetalen in 1928, de tweede schijf van 25% in 1929. Vos zag de eindlimiet van

14. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Aantekening Gerretson op nota "Dagblad-overname", s.d.

15. Oorspronkelijk eiste Janssens 3.500 frank per maand. Herman Vos bedong echter dat dit bedrag met 500 frank werd verminderd.

16. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van H. Vos aan C. Gerretson, 27 mei-8 juni 1927.

17. Gerretson wilde 51% van de aandelen in plaats van de oorspronkelijk 50% om zo autonoom het beleid te kunnen bepalen.

18. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr.686, Brief C. Gerretson aan H. Vos, 3 juni 1927.

de voorlopige optie naderen en drong bij Gerretson aan om de voorwaarden van de familie Janssens aan te nemen.¹⁹

Dit deed hij niet zonder resultaat. Verdere onderhandelingen leidden tot het compromis dat Janssens maar 25% moest inbrengen op voorwaarde dat de subsidies tijdens het optiejaar in mindering zouden worden gebracht van de door Gerretson in te brengen 225.000 frank. Hij weigerde echter een contract goed te keuren waarin werd gestipuleerd dat Janssens onder alle omstandigheden drukker zou blijven. De drukkosten moesten vooral concurrentieel blijven. Daarom raadde Gerretson Vos aan de clause op te nemen dat Janssens alleen de drukkosten zou mogen veranderen in overleg met Vos en hemzelf of anders een deel van zijn winst moest laten vallen om concurrentieel te blijven.²⁰

Op 20 juli 1927 werd onder deze voorwaarden eindelijk het voorlopig overnamecontract van *De Schelde* en het drukkerscontract getekend door Vos en de familie Janssens. Het bleef geldig tot 1 augustus 1928. Er zou minstens drie jaar lang bij Janssens worden gedrukt zolang de drukkosten de 10% van de totale kosten niet zouden overschrijden. Herman Vos werd – zoals door hem gewenst – hoofdredacteur en De Hous verliet de redactie. Vos ontving voor die functie een salaris van 20.000 frank per jaar.²¹ Reeds enkele dagen na de ondertekening bespraken Vos en Gerretson de te volgen redactionele lijn. Helaas is het resultaat van dit onderhoud ons niet bekend. Mogelijk drong Gerretson hier aan om het niveau van de krant te verhogen. Na de voorlopige overname zou die – dixit Pieter Geyl, die had aangeboden om als correspondent voor Groot-Brittannië op te treden – ook aanzienlijk zijn gestegen.²²

De moeizame weg naar de definitieve aankoop

Gerretson stond nu voor de moeilijke taak het door de Nederlandse zakenlieden²³ toegezegde geld in handen te krijgen. Bij de verdere afhandeling van de transactie

19. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van H. Vos aan C. Gerretson, 4-8 juni 1927.

20. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van C. Gerretson aan H. Vos, s.d.

21. Dit maakte 1.666 frank per maand, eveneens te betalen door Gerretson en Van Es. Ze moesten dus in totaal elke maand 4.666 frank neertellen. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Nota over voorlopige salarissen, 15 januari 1928.

22. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van H. Vos aan C. Gerretson, 2-9 juli 1927; Concepten overnamecontract, drukkerscontract, s.d.; P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 119: P. Geyl aan C. Gerretson, s.d., p. 191; nr. 138: P. Geyl aan C. Gerretson, 2 november 1927, p. 226.

23. Zie voetnoot 8.

zou Willem Van Es een belangrijke rol spelen. Hij betaalde een deel van de te betalen subsidies met eigen middelen en was de verbindingsman met de uiteindelijke financiers. Begin augustus moest de eerste 3.000 frank subsidie worden gestort. Toen dit half augustus 1927 nog niet was gebeurd, vreesde Vos dat de erfgenamen van drukker Janssens ongerust zouden worden en dat de hele transactie niet zou doorgaan. Hij verklaarde zich tegenover Van Es zelfs bereid een deel van zijn salaris te laten vallen om daarmee de subsidie te betalen. Om te vermijden dat de drukker argwaan zou krijgen, stelde Van Es voor aan Gerretson zelf 3.000 frank te storten. Van Es zou Gerretson later 1.500 frank terugbetalen. Die eerste subsidie werd samen met het salaris van Vos op 27 augustus betaald.²⁴

In oktober hadden de aangesproken Rotterdamse zakenlieden nog steeds geen geld gestort. Wellicht betaalden Gerretson en Van Es dus ook in september en oktober de 4.666 frank subsidie uit hun eigen beurs.²⁵

Om geïnteresseerde zakenlieden te overtuigen financieel bij te springen, moest Gerretson een duidelijk overzicht kunnen geven van de toestand van de krant. Zoals gestipuleerd in het voorlopig overnamecontract, werd daarvoor een accountantskantoor ingehuurd. De keuze viel op het Haagse kantoor Roosenboom en Dijker, dat accountant Auwerda aanstelde, die al in augustus 1927 een eerste rapport opstelde en de toestand mondeling besprak met Van Es. De drukkerij was eigendom van de familie Janssens, maar het feitelijk beheer gebeurde door zaakwaarnemer Jansen. Hij werd door Auwerda volledig ongeschikt geacht om de commerciële leiding van een dagblad op zich te nemen. Auwerda vond de door de familie Janssens aangerekende kostprijs voor het drukken veel te hoog. Hij raadde aan een vaste zet- en drukprijs per pagina vast te leggen, gebaseerd op de prijs die een goed beheerde en onder normale omstandigheden werkende drukkerij zou aanrekenen. De boekhouding bleek niet te voldoen aan de minimumvereisten en moest op vele plaatsen worden gewijzigd. In de eerste plaats moesten de boekhouding van de krant en de drukkerij van elkaar worden gescheiden.

Omdat dit niet het geval was, kon Auwerda zelfs niet uitmaken hoeveel abonnementen *De Schelde* had en hoeveel nummers van de oplage van 9.000 exemplaren onverkocht bleven. Een verkoop van 9.000 exemplaren was een minimum om het blad leefbaar te maken en daartoe moesten nieuwe abonnementen worden

24. Het geplande bezoek van Van Es aan Antwerpen op 23 en 24 augustus 1927 zou in ieder geval niet doorgaan tenzij het definitief contract al was opgesteld. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van H. Vos aan C. Gerretson, 16 augustus 1927; Brief van W. Van Es aan C. Gerretson, 14-17 augustus 1927; Brief van W. Van Es aan E.H. Van Wely, 27 augustus 1927.

25. Zie voetnoot 8.

geworven.²⁶ Auwerda schreef ook ontwerp-statuten voor de nieuw op te richten NV De Schelde, die de krant zou aankopen en beheren. De NV zou een kapitaal hebben van 500.000 frank, zodat na aftrek van de aankoopssom van 300.000 frank nog 200.000 frank overbleef voor de uitgave van de krant. De NV zou worden gesticht door de familie Janssens en Herman Vos.²⁷

Hiermee leek alles klaar voor de ondertekening van de definitieve contracten. De door Auwerda opgestelde contracten moesten alleen nog worden aangepast aan de Belgische wetgeving, maar dat leek toen – ten onrechte zoals later zou blijken – op het eerste gezicht echter een formaliteit.²⁸ Einde oktober 1927 werd alvast een definitief akkoord bereikt over het drukkerscontract.²⁹

Over de financiering van de nieuw op te richten Naamloze Vennootschap rezen spoedig moeilijkheden met drukker Janssens en ook met Herman Vos. Door de aanhoudende financiële moeilijkheden wilde de drukkerij nog slechts 25% op de afkopsom inbrengen in plaats van de eerder toegezegde 25% op het hele kapitaal. Daarnaast eiste Janssens een schadevergoeding van 50.000 frank en een opzegtermijn van één jaar als het drukkerscontract toch zou worden opgezegd. Vos wilde haast maken met het opstellen van het definitieve contract en drong bij Van Es en Gerretson aan om op deze eisen in te gaan. Van Es wilde hier echter niet op ingaan voor hij met zowel Vos als Gerretson mondeling had overlegd.³⁰

Doordat Gerretson en Van Es nog steeds geen gulden van het toegezegde geld hadden gezien, besloten zij veiligheidshalve Herman Vos nauwer aan zich te binden. Vos kon namelijk in principe souverain de optie lichten en op zoek gaan naar andere geldschieters zonder zijn salaris aan Van Es en Gerretson te moeten terugbetalen. Dit was zo toegezegd omdat bij de ondertekening van het voorlopig overnamecontract Gerretson nog dacht dat hij spoedig het benodigde kapitaal in zijn bezit zou hebben. Maar begin november was dit nog niet het geval. De kans was reëel dat de transactie niet zou doorgaan en dan waren beiden hun geld kwijt.

26. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Accountantsrapport Auwerda, 26 augustus 1927; Brief van W. Van Es aan C. Gerretson, 27 augustus 1927; Brief van Auwerda aan W. Van Es, 31 augustus 1927; nr. 2026: Brief van W. Van Es aan C. Gerretson, 4 april 1928.

27. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Ontwerp-statuten door Auwerda, augustus 1927.

28. In België was bijvoorbeeld in tegenstelling tot Nederland geen koninklijke goedkeuring nodig voor de oprichting van een NV. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van H. Vos aan W. Van Es, 8 september 1927; Brief van W. Van Es aan H. Vos, 11 september 1927.

29. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van H. Vos aan W. Van Es, 25 oktober 1927; Brief van W. Van Es aan H. Vos, 29 oktober-9 november 1927; Brief van H. Vos aan W. Van Es, 2 oktober 1927.

30. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van H. Vos aan W. Van Es, 10 december 1927; Brief van H. Vos aan C. Gerretson, 10 december 1927.

Ze verzochten Vos daarom een contract te ondertekenen waar hij beloofde dat de krant niet aan derden zou worden overgedragen zonder Van Es en Gerretson hierover eerst in te lichten. De krant moest worden beheerd door een NV als een dergelijke overdracht toch tot stand zou komen. Gerretson en Van Es zouden dan het bedrag dat ze reeds hadden voorgeschoten, uitbetaald krijgen in aandelen.³¹ Om de zeggenschap van Vos over de krant nog verder aan banden te leggen, besloten Gerretson en Van Es een beroep te doen op Jules Spincemaille. Ze wilden hem betrekken bij *De Schelde* omdat hij aanhanger was van het zogenaamde Godsvrede-standpunt en als tegengewicht kon dienen voor de eveneens op het Godsvredestandpunt staande, maar vrijzinnige Herman Vos. Wellicht werd Spincemaille eveneens gevraagd omdat hij in tegenstelling tot Vos op een anti-Belgisch standpunt stond. Na de uitvaardiging van een amnestiewet zou hij naar Antwerpen komen om de dagelijkse zakelijke leiding van de krant op zich te nemen.³² Anders dan oorspronkelijk afgesproken zouden bovendien familieleden van Spincemaille bij de stichting van de NV De Schelde de meerderheid van de aandelen toegewezen krijgen.

Verder werd aan Vos duidelijk gemaakt dat hij wel de politieke hoofdredacteur zou worden, maar dat de redactionele koers uiteindelijk door de financiers zou worden bepaald omdat het blad rendabel moest blijven. Dit betekende dat een artikel zou worden gecensureerd als het de zakelijke belangen van *De Schelde* in gevaar zou brengen. Van Es had heel wat moeite om de protesterende Vos te sussen.³³

Intussen had Vos gevraagd aan de jurist M. Picard om de door Auwerda opgestelde statuten te toetsen aan de Belgische wetgeving. De statuten bleken juridisch-technisch grondig te moeten worden gewijzigd, wat extra tijd zou vergen.³⁴ Bovendien kwam er nog meer slecht nieuws van accountant Auwerda. Hij had kunnen uitvissen dat *De Schelde* weliswaar de commercieel vereiste oplage van 9.000 exemplaren had, maar daarvan werden maar ca. 7.350 ex. verkocht. Waar de rest bleef, was niet helemaal duidelijk – onder andere kregen meer dan 100 postambtenaren de krant gratis om de postdistributie vlot te laten verlopen.

31. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van W. Van Es aan C. Gerretson, 9 november 1927; Brief van W. Van Es aan H. Vos, 9 november 1927.

32. Vanaf 1926 werd in het parlement geijverd voor amnestie voor de activisten. Op 16 januari 1929 keurde de Senaat de zogenaamde 'uitdovingswet' goed. Daardoor konden 161 ballingen terugkeren naar België. Zie: L. WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland [...]*, pp. 321-340.

33. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van W. Van Es aan H. Vos, 3 januari 1928-8 februari 1928.

34. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van H. Vos aan W. Van Es, 18 januari 1928; Brief van W. Van Es aan C. Gerretson, s.d.

Duidelijk inzicht in de inkomsten en uitgaven van de krant kon Auwerda niet krijgen. Dit werd nog verergerd doordat een boekhouder van drukker Janssens begin 1928 ontslag nam, en Auwerda pas in februari 1928 een globaal overzicht kreeg van het laatste kwartaal van 1927. Tijdens dat laatste kwartaal van 1927 – zo bleek later – maakte *De Schelde* wel een lichte winst, maar dit moest worden gerelativeerd omdat tijdens dit kwartaal de krantenverkoop steeds iets hoger lag. De advertenties waren uitbesteed, daar waar Van Es die in eigen beheer wilde houden. Door al deze factoren kon zelfs niet bij benadering worden vastgesteld of *De Schelde* al dan niet leefbaar was en voor geldschietters een aantrekkelijke investering zou zijn. De conclusie lag voor de hand: Van Es meldde Vos dat met de definitieve aankoop zou worden gewacht tot de boekhouding in orde zou zijn.³⁵ Zolang het beloofde geld³⁶ niet was gestort, moesten Gerretson en Van Es de maandelijkse subsidie zelf betalen. Ze spraken af dat elk per maand 2.333,5 frank zou inbrengen. Alvast Gerretson had het moeilijk om zijn verplichtingen na te komen, en Van Es en Vos moesten geregeld bij hem op betaling aandringen. Daarom drongen ze bij Van Wely aan om zo snel mogelijk geld over te maken, maar begin februari 1928 stelde Gerretson opnieuw ermee te kappen als de transactie niet voor einde februari was geregeld en “*daarmee voor eeuwig mij van verdere financiële steun aan deze hopeloze beweging onttrekken. Ik geloof er verder niet in.*”³⁷

Begin maart 1928 reisde Auwerda opnieuw op kosten van Van Es en Gerretson naar Antwerpen, maar kreeg geen overzicht van de financiële toestand van het eerste kwartaal van 1928. Vos poogde zaakwaarnemer Jansen nog tot medewerking aan te porren door te dreigen de maandelijkse subsidie niet uit te betalen, maar ook dat haalde niets uit. Hij raadde Van Es aan de betalingen te stoppen, maar Van Es besloot toch door te gaan omdat hij en Gerretson anders hun geld zeker kwijt waren. Hij verweet Vos verregaande nalatigheid omdat hij niet eerst had nagegaan of de komst van Auwerda wel zinvol was. Hij geraakte nu op zijn beurt ontmoedigd: “*Deze gemoedelijke goede trouw leidt ons naar de bliksem*”, schreef hij aan Gerretson.³⁸

35. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van Auwerda aan drukkerij Janssens, 22 november 1927; Brief van W. Van Es aan H. Vos, 8 februari 1928.

36. Zie voetnoot 8.

37. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van W. Van Es aan C. Gerretson, 3-21 januari 1928; Brief van H. Vos aan W. Van Es, 18 januari 1928. P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 158: C. Gerretson aan P. Geyl, s.d. (februari 1928), p. 258.

38. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van H. Vos aan C. Gerretson, 1 maart 1928; Brief van W. Van Es aan H. Vos, 2 maart 1928; Brief van W. Van Es aan H. Vos, 2 maart 1928.

Maar er kwam een kentering. Janssens stemde er toch in toe de boekhouding te laten doorlichten. Dat leidde tot vernieuwde interesse van Gerretson en Van Es. Eerst en vooral sloten ze een contract met Vos, die er zich toe verbond de rechten die hij door het nog af te sluiten overnamecontract met Janssens zou verkrijgen, aan hen over te dragen. In ruil zou Vos een jaarsalaris van 20.000 frank krijgen en de volledige redactionele bevoegdheid.³⁹

Van dan af ging het plots snel. Einde maart kon Vos meedelen dat Janssens de boekhouding had aangepast en kregen Gerretson van Van Es een conceptcontract toegestuurd. Einde april stemde Janssens toe de optietermijn te verlengen met twee maanden om financiers te zoeken. Op 25 mei 1928 ondertekenden Vos en gevolmachtigde L.A. Janssens het oprichtingscontract van de NV De Schelde. Janssens zou 25% van het kapitaal inbrengen met een maximum van 75.000 frank. Op 29 mei 1928 verkreeg Van Es de definitieve versie van het contract, de statuten van de NV en het drukkerscontract. Nu moesten Van Es en Gerretson nog genoeg geld zien te vinden.⁴⁰

Gerretson probeert ‘De Schelde’ te binden aan het Algemeen Vlaamsch Nationaal Verbond

De Frontpartij verkeerde op het einde van de twintiger jaren in een impasse omdat ze electoraal geen doorbraak kon forceren. Daarom werd in 1928 vanuit diverse hoeken gepoogd een breed eenheidsfront te vormen over heel Vlaanderen. Om dit te verwezenlijken, werd in april 1928 een Directorium gesticht met als leden Joris Van Severen, Hendrik Borginon, Staf De Clercq, Bert D’Haese, Paul Beeckman en Wies Moens als secretaris. Het Directorium stichtte in mei 1928 het Algemeen Vlaamsch Nationaal Verbond (AVNV). Dit streefde in de eerste plaats naar “*het herstel der Grootnederlandsche gemeenschap*” en zou voor de op te lossen problemen als basis de organische staatsidee en het christelijk solidarisme hanteren. Tijdens de zomer van 1928 werden koortsachtige onderhandelingen gevoerd met de Antwerpse afdeling van de Frontpartij om toe te treden. Die leidden echter vooralsnog niet tot een resultaat.⁴¹

39. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van W. Van Es aan C. Gerretson, s.d.; Brief van W. Van Es en C. Gerretson aan H. Vos, s.d.

40. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van H. Vos aan C. Gerretson, 22 maart-24 april 1928; Contract tussen H. Vos en L.A. Janssens, 25 mei 1928; Brief van W. Van Es aan H. Vos, 29 mei 1928.

41. B. DE WEVER, *Greep naar de macht. Nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tiel-Gent, 1994, pp. 53-54.

Naast – en vooral tegen – de Frontpartij was er het extreme weekblad *Vlaanderen*, geleid door Robrecht De Smet en Josuë De Decker. Dit blad verdedigde een onvoorwaardelijk Grootneerlandisme en viel iedereen aan die aanhanger was van een meer gematigde tactiek.

Gerretson en Geyl verkeerden in dit geval. Ze verschilden niet met *Vlaanderen* van mening wat het einddoel betrof, maar wel over de weg waarlangs dit te bereiken: beiden waren Groot-Nederlander, maar wilden dit bereiken via een meer gematigde tactiek. Dit verklaart onder andere waarom Geyl en Gerretson in de dertiger jaren voor België een *Federaal Statuut* ontwierpen.⁴²

Josuë De Decker en zijn weekblad *Vlaanderen* probeerden eveneens overkoepelend op te treden. De Decker – die Van Severen niet kon luchten – stuurde aan op een overkoepelende Raad van Vlaanderen en vond in de West-Vlaming Jeroom Leuridan een gewillige medespeler.

De Decker probeerde een samenwerkingsverband met *De Schelde* tot stand te brengen en trad via Juliette De Groot-Adant in contact met Gerretson.⁴³

Het nieuw te stichten blad zou moeten streven naar de politieke onafhankelijkheid van Vlaanderen en de hereniging met Nederland. De krant zou christelijk geïnspireerd zijn, maar onafhankelijk zijn van elke Vlaams-nationale partij of partijgroep. Het weekblad *Vlaanderen* moest schriftelijke waarborgen krijgen voor een volledige bewegingsvrijheid. De redacteurs van *Vlaanderen* zouden echter medezeggenschap krijgen bij de benoeming van de hoofdredacteur van *De Schelde*⁴⁴ en een plaats krijgen in de redactieraad. Tot slot moest de zakelijke leiding aan een vakbekwaam Nederlander worden toevertrouwd.⁴⁵

Gerretson kante zich meteen tegen het voorstel. Hij gaf toe dat De Decker na de oorlog was afgestapt van zijn anti-clericalisme en aanhanger was geworden van het Godsvrede-standpunt.⁴⁶ Hij maakte echter bezwaar tegen de manier waarop De Decker zijn doel wilde bereiken. Door de reorganisatie van België op federatieve grondslag als voorbereiding op de volledige politieke onafhankelijkheid uit te

42. Zie hiervoor: J. TOLLEBEEK, *De toga van Fruin. Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860*, Amsterdam, 1990, pp. 324-332.

43. Juliette De Groot-Adant was de echtgenote van de medicus en hoogleraar P.H. De Groot. Het echtpaar probeerde het Vlaamse intellectuele leven te stimuleren door middel van de Vlaamse Wetenschappelijke Stichting en het Vlaamsch Fonds van Wetenschappen. Op hun buitengoed Cantecroy in Mortsel waren geregeld wetenschappers en politici te gast.

44. De Decker wilde Herman Vos wellicht aan de kant schuiven wegens diens te gematigde houding.

45. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 2023, Memorandum door J. Adant-De Groot, s.d.

46. De onderhandelingen tussen de groep Borginon-Van Severen en De Decker mislukten onder andere op de eis van De Decker om het godsvrede-standpunt te verdedigen. P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 185: P. Geyl aan C. Gerretson, 2 september 1928, p. 315.

sluiten, belette hij samenwerking met meer gematigde Vlaams-nationalisten. Volgens Gerretson betekende dat dat *Vlaanderen* zijn “uitsluitings- en verketteringspolitiek” zou blijven volhouden. Dit alles zou betekenen dat het bijna failliete weekblad zijn nieuwe geldschieters de huid zou kunnen blijven volschelden. Het zou bovendien een dagblad ter beschikking krijgen, want “medezeggenschap inzake benoeming hoofdredacteur en zitting in de redactieraad is, Madame, zoveel als de duivel in bed.” Vanaf 1929 zou Gerretson weigeren *Vlaanderen* nog te lezen.⁴⁷ Gerretson beseftte dat het zinloos was te streven naar eenheid onder alle Vlaams-nationalisten en dat hij moest kiezen ofwel voor de integraal-nationalisten van *Vlaanderen*, met als consequentie het afstoten van strategisch minder radicale Vlaams-nationalisten, ofwel voor een breuk met *Vlaanderen* in een poging zoveel mogelijk Vlaams-nationalisten op het Grootnederlands spoor te krijgen. Hij koos voor het tweede en dus voor het AVNV. Hij wilde dat ook het Antwerpse Front zou aansluiten. *De Schelde* zou hij daarbij gebruiken als hefboom. Gerretson volgde ook met argusogen de redactionele moeilijkheden van *De Standaard*. Er woedde sinds 1927 een machtsstrijd tussen Frans Van Cauwelaert en Gustaaf Sap om het aandeelhouderschap.⁴⁸ Sinds 1921 had Sap zijn financiële invloed stelselmatig uitgebouwd. Een kapitaalsverhoging in 1928 zorgde voor zware wrijvingen tussen beide politici. Binnen en buiten de redactie bestond grote onvrede wegens de volgens vele flaminganten te gematigde houding van *De Standaard* onder leiding van Van Cauwelaert. Binnen de redactie speelde vooral priester Eugeen Van de Perre hierbij een hoofdrol. Van de Perre (1876-1952) was de broer van Alfons van de Perre. Hij was na diens overlijden in 1925 de voogd van zijn kinderen en beheerder van hun aandelen in *De Standaard*. Gerretson dacht dat hij met het idee speelde uit de redactie te treden om een eigen radicaal Vlaamsgezind en katholiek blad op te richten.⁴⁹ Daarnaast meende hij dat Vos sterk begon aan te leunen bij Van Cauwelaert en contacten zou hebben met Lieven Gevaert om *De Schelde* te financieren.⁵⁰ Van Es gaf toe dat Gevaert een potentieel gevaar was voor de radicale koers van *De Schelde* “omdat zijn zoons franskiljons zouden zijn”. Hij opperde toch indien het niet anders kon, contact te zoeken met Gevaert om indien

47. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 2023, Brief van C. Gerretson aan J. Adant-De Grootd, 24 augustus 1928; nr. 412: Brief van C. Gerretson aan W. Van Es, 21 januari 1929.

48. De katholieke politicus Frans Van Cauwelaert (1880-1961) was reeds voor de oorlog een spilfiguur in de Vlaamse beweging. Hij was vanaf 1918 voorzitter van de Raad van Beheer van *De Standaard*. De Leuvense hoogleraar en zakenman Gustaaf Sap (1886-1940) behoorde tot de radicaal-Vlaamsgezinde vleugel van de Katholieke Partij.

49. G. DURNEZ, *De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse krant. 1914-1948*, Tielt, 1985, pp. 237-242.

50. De industrieel Lieven Gevaert (1868-1935) was sinds 1926 de eerste voorzitter van het Vlaams Economisch Verbond.

mogelijk met zijn geld *De Schelde* te financieren omdat Nederlands geld alleen daarvoor wellicht niet zou volstaan.⁵¹

De doeleinden van het AVNV moesten worden gepropageerd door twee dagbladen. Het eerste zou mogelijk het door priester Van de Perre op te richten blad worden. Als de opstandige redacteurs zouden willen meewerken, dan kon hun blad voor Gerretson aanleunen bij het radicale ideeëngoed van *Vlaanderen* om de aanhangers van deze strekking ook voor het AVNV te winnen. Daarnaast wilde hij echter een “*meer vrijzinnig en minder revolutionair getinte*” *De Schelde*. Beide bladen konden tot op een zekere hoogte onafhankelijk zijn, maar de zakelijke leiding moest in handen zijn van één NV. Die moest op financieel gebied absolute macht hebben. De redacties zouden een zekere vrijheid genieten, maar moesten op twee punten strikt in het gareel worden gehouden. De bladen moesten het algemeen nationalistisch principe handhaven dat België moest vernietigd worden. Maar dat hoefde niet onmiddellijk onverkort te worden verdedigd. Het kwam eerst erop aan de macht te veroveren en het stond ieder voorlopig vrij voorstander te zijn van een federatie met Wallonië, een zelfstandige Vlaamse staat of een opgaan in Groot-Nederland omdat deze positieve doeleinden nog te ver weg lagen. De kranten zouden vrij zijn om zelf te bepalen hoe ze dit doel zouden bereiken: via parlementaire weg of door een revolutie. Beide bladen zouden hierover mogen debatteren, maar “*het wordt verboden elkaar te verketteren en verdacht te maken op zijn De Deckers. Van Cauwelaert kunt ge voor mijn part, qua belgicist, villen en tot haché maken, maar allen, die op nationalistisch standpunt staan, die dus in het conflict Vlaanderen-België onvoorwaardelijk de zijde van Vlaanderen kiezen, moeten elkaar leren respecteren.*” Een bindende voorwaarde was dat Herman Vos en de Frontpartij tot het AVNV moesten toetreden. Gerretson zou Vos dan ook proberen te overhalen om tot het AVNV toe te treden (cf. infra).⁵²

Hij probeerde ook Van Severen onder druk te zetten door gebruik te maken van de financiële moeilijkheden waarin zijn blad *De West-Vlaming* verkeerde. In 1928 wilde Van Severen *De West-Vlaming* verder uitbouwen ondanks zijn financiële beperkingen.⁵³ Voor de financiering van dit plan deed hij in maart 1928 een

51. We weten niet of Gerretson ook effectief toenadering heeft gezocht tot Gevaert. P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 170: C. Gerretson aan W. Van Es, 25 mei 1928, pp. 283-284; ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van W. Van Es aan H. Vos, 29 mei 1928.

52. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 2023, Brief van C. Gerretson aan J. Adant-De Groodt, 24 augustus 1928.

53. *De West-Vlaming* werd in 1923 opgericht. Het werd in 1925 het orgaan van het Katholiek Vlaams Nationaal Verbond met als voormannen Van Severen en Jeroom Leuridan. Zie: A. DE BRUYNE, *Joris Van Severen. Droom en daad*, Roeselare, 1961, pp. 84-86.

beroep op alweer Jules Spincemaille. Spincemaille meldde Van Es dat Van Severen op zoek was naar 3.000 gulden. Van Severen vroeg in februari 1928 eveneens aan Van Es om geld. Van Es weigerde hem dat toe te zeggen, maar stelde Gerretson toch voor elk een kleine bijdrage te leveren. Voorlopig hield Gerretson de boot af. Tijdens de zomer van 1928 vreesde Gerretson echter dat Van Severen en priester Van de Perre de handen in elkaar zouden slaan en dat zo zijn eigen plannen in duigen zouden vallen. Daarom beloofde hij – na overleg met Van Es en Spincemaille op 4 september 1928 op Cantecroy – aan Van Severen dat, als hij zou meewerken, *De West-Vlaming* voortaan op de persen van *De Schelde* zou worden gedrukt en de schulden van *De West-Vlaming* zouden worden overgenomen. Als Van Severen zou toestemmen, zou Gerretson vragen aan priester Van de Perre of hij mee wilde zorgen voor de financiering van dit plan. Dit betekende dat *De West-Vlaming* het door Gerretson beoogde katholieke blad zou worden.⁵⁴

Vervolgens probeerde hij Vos te overhalen om toe te treden tot het AVNV. Gerretson raadde aan niet te struikelen over het katholiek karakter van de groep Van Severen omdat *“Ge verstandig genoeg zijt om juist dat betreffende van dergelijke leuzen in te zien. [...] M.a.w., de Antwerpse groep kan m.i. zonder verloochening van zijn karakter zeer wel voortgaan op den weg die – naar Borginon tegenover één onzer vrienden onlangs opmerkte – De Schelde onder leiding van u tot één van de fatsoenlijkste (al voeg ik erbij tevens saaiste) bladen van België heeft gemaakt. [...] Gij en uw blad kunnen rustig doorgaan met de verzaking van dat vuil anti-clericalisme.”*

Ook over de sociale formule van het AVNV diende Vos zich geen zorgen te maken: *“Daaraan hecht geen verstandig mens waarde. De organische staat, of iets van dien aard, een beetje handig geformuleerd, geeft iedereen de gelegenheid, om zijn hobby's af te rijden.”*

Gerretson wees verder op het gevaar dat Van Severen en de afvalligen van *De Standaard* elkaar zouden vinden: daardoor zou de vrijzinnige Antwerpse groep worden geïsoleerd. Nog gevaarlijker was een combinatie tussen Van Severen en De Decker: dan zouden de Antwerpenaars nog erger onder vuur worden genomen dan nu al gebeurde in het weekblad *Vlaanderen*.⁵⁵

Van Severen werd erg wantrouwig tegenover Gerretson toen hem in september het gerucht ter ore kwam dat Maurits Geerardyn als vertegenwoordiger van de Jong Vlaamse Gemeenschap geld zocht voor *De Schelde* en dat hij daarbij tegenstander was van een eventuele benoeming van Wies Moens tot redactiesecretaris van

54. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 686, Brief van W. Van Es aan C. Gerretson, 22 februari 1928; nr. 2026, Brief van C. Gerretson aan H. Vos, 29 augustus 1928.

55. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 2026, Brief van C. Gerretson aan H. Vos, 29 augustus 1928.

het blad.⁵⁶ Dit deed Van Severen vermoeden dat Gerretson met twee partijen tegelijk onderhandelde, en daarom eiste hij tevens de redactionele leiding van zowel *De Schelde* als van het katholiek blad voor zichzelf op. Spincemaille stuurde hem een geruststellend antwoord.⁵⁷

Hoe dan ook, in november 1928 trad de Antwerpse groep toe tot het AVNV, maar dat werd kort daarop doelbewust door Van Severen gekelderd toen hij een integraal Grootneerlandisme begon te verdedigen. Daardoor kwam hij in botsing met de meer gematigde politiek van Herman Vos en de zijnen. Einde 1928 stierf het AVNV een stille dood. De poging van Gerretson om via de pers greep te krijgen op de politieke koers van heel het Vlaams-nationalisme was niet gelukt. Hij bleef echter proberen om althans een deel ervan onder controle te krijgen. De aandelen van Alfons Van de Perre zouden uiteindelijk in de handen van Gustaaf Sap belanden. Gerretson schonk in december 1928 slechts 1.000 frank voor *De West-Vlaming* aan Van Severen.⁵⁸

De overname wordt uiteindelijk toch afgerond

Al in mei 1928 meldde Gerretson aan Vos dat hij een prospectus wilde opstellen die zou moeten dienen om *De Schelde* aan te prijzen bij andere geïnteresseerde financiers. Daarvoor had hij eerst een gedetailleerd rapport van accountant Auwerda nodig. Medio juni kregen Van Es en Gerretson dit in handen. Aanvankelijk dacht Van Es dat dit rapport zou volstaan om met Van Wely op zakelijke grond verder te praten. Hij verwachtte dat de NV De Schelde 33.000 gulden kapitaal zou nodig hebben. Bij nader toezien bleek de financiële toestand van de krant echter toch niet zo rooskleurig te zijn. De gemiddelde losse verkoop zou met

56. De Jong Vlaamse Gemeenschap werd gesticht door de Westvlaamse priester Robrecht De Smet naar analogie met de Jung Deutsche Orden van Arthur Mahraun. Doel was “*de oud-Germaanse staatsopvatting*”, “*een vrij rijk van alle Nederlanders, één in al zijn stammen en standen*”. De priester Maurits Geerardyn (1896-1979) was tijdens de oorlog lid van de Frontbeweging en belandde in het strafkamp van de Orne. Hij werd een aanhanger van de Jong Vlaamse Gemeenschap. Zie: L. VANDEWEYER, *De Jong Nederlandse Gemeenschap. R. De Smets voorafspiegeling van de Dietse samenleving*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 48, 1989, nr. 1, pp. 43-56.

57. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 2026, Brief van J. Spincemaille aan C. Gerretson, 29 September 1928.

58. P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 211; C. Gerretson aan P. Geyl, s.d., p. 374. B. DE WEVER, *Greep naar de macht [...]*, pp. 53-54; G. DURNEZ, *De Standaard [...]*, p. 246.

1.000 ex. moeten stijgen van 6.597 tot 7.600 en de advertentieopbrengst met 5.000 frank tot 24.000 frank per maand. De krant was dus helemaal nog niet rendabel.⁵⁹

Ondanks deze negatieve berichten verscheen de door Van Es, Spincemaille en Gerretson ondertekende prospectus einde augustus 1928.⁶⁰ Hierin werd gezegd waarom drukkerij Janssens de krant van de hand wilde doen. De nadruk werd gelegd op het belang van een goede zakelijke leiding en de inschakeling van een accountant. *De Schelde* zou tijdens het lopende boekjaar zelfs een flinke winst hebben gemaakt. Het kon als eigen bedrijf zichzelf bedruipen. De winst zou de eerste jaren worden gebruikt voor het aantrekken van degelijke redacteurs omdat het blad tot nu toe vooral een “*journal d’opinion*” was. De verhouding met de drukkerij was “*bevredigend geregeld*”. De NV De Schelde zou een kapitaal krijgen van 500.000 frank, verdeeld over aandelen van 5.000 frank.⁶¹ Aanvankelijk leek deze reclamecampagne succes te hebben. Van Wely zegde 11.000 gulden toe⁶², de suikerindustriële Veldkamp 5.000 gulden⁶³, Anton Van Vessem en P.W. De Koning 2.000 gulden⁶⁴ en J. Adant-De Groodt 2.000 gulden⁶⁵. Einde november was echter nog geen gulden betaald.⁶⁶ We mogen dus aannemen dat Gerretson en Van Es de maandelijkse subsidie tot dan toe zelf hebben betaald. Janssens

59. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 2026, Brief van W. Van Es aan C. Gerretson, 16-19 juni 1928.

60. Oorspronkelijk wilde Van Es niet dat Spincemaille de prospectus mee zou ondertekenen omdat hij betrokken was bij de onderhandelingen rond het AVNV. Van Severen zou de indruk kunnen krijgen dat Spincemaille de spreekbuis was van Gerretson. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 2026, Brief van W. Van Es aan C. Gerretson, 23 augustus 1928.

61. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 2026, Prospectus *De Schelde*, augustus 1928. We konden niet achterhalen wie deze prospectus toegestuurd kreeg.

62. Van Wely wilde dit geld niet alleen op tafel leggen, maar bijeenbrengen met behulp van door hemzelf gecontacteerde financiers. Hij dacht reeds voor 1 oktober het geld te storten. Tijdens een bezoek aan Antwerpen in oktober 1928 verkreeg hij niet zoveel geld los als hij had gehoopt. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 2026, Brief van W. Van Es aan C. Gerretson, 21 september-26 oktober 1928.

63. Veldkamp zegde aanvankelijk 30.000 gulden toe, maar verminderde dat bedrag wegens de slechte economische conjunctuur. P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 204: C. Gerretson aan P. Geyl, s.d. (november 1928), p. 354.

64. De advocaat Pieter-Willem De Koning (1867-1931) was sinds 1921 voorzitter van de Dietsche Bond.

65. Gerretson vermeldde hier niet de door drukkerij Janssens in te brengen 75.000 frank (ca. 5.000 gulden). Wellicht vond hij dit vanzelfsprekend.

66. P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling [...]*, nr. 204: Gerretson aan Geyl, s.d. (november 1928), p. 354.

verlengde de optie wel tot 31 oktober. Later kwamen nog verlengingen tot het einde van 1928. Ondanks de wankelende basis kwam in december 1928 toch het nodige geld ter beschikking.

Hiermee werd einde 1928 en begin 1929 een dubbeloperatie uitgevoerd. Ten eerste werd op 18 december 1928 in Utrecht een Stichting ter Bevordering van de Nederlandsche Beschaving opgericht. Gerretson werd voorzitter, Jules Spincemaille ondervoorzitter en Van Es secretaris-penningmeester. Deze Stichting schreef een obligatielening van 35.000 gulden uit (toen ca. 504.000 frank). Met dit geld werd de op 22 januari 1929 opgerichte NV De Schelde gefinancierd. Deze beschikte over een maatschappelijk kapitaal van 410.000 frank, verdeeld over 410 aandelen van 1.000 frank. Deze aandelen werden opgesplitst in een reeks van 75 en één van 335 aandelen. De eerste reeks werd ingebracht door de familie Janssens. De tweede reeks werd verdeeld onder zes personen, maar Herman Vos kreeg uiteindelijk 165 aandelen en Maria Spincemaille 164. De oud-activist Adelfons Henderickx kreeg drie aandelen en werd voorzitter van de raad van bestuur. Jules Spincemaille kreeg drie aandelen en werd afgevaardigd-beheerder, Herman Vos werd ondervoorzitter. De laatste twee aandelen gingen naar L. Janssen en L.-E. Janssens.⁶⁷ Wie zorgde voor het geld van de Stichting? Zeker is dat Veldkamp 5.000 gulden en De Koning 2.100 gulden hebben gestort. Wellicht heeft Van Wely toch de toegezegde 11.000 gulden betaald. Net als Etienne Verhoeyen kon ook ik de herkomst van de overige 17.000 gulden niet achterhalen. Het valt te betwijfelen of Gerretson zelf een gulden heeft geïnvesteerd in een dergelijke risicovolle zaak, zoals Verhoeyen suggereerde. Het blijft wel de vraag of hij het al betaalde bedrag aan subsidies heeft teruggekregen. Een andere mogelijkheid is dat het kapitaal niet werd volgestort. De bewijzen hiervoor ontbreken echter.⁶⁸

De Nederlanders zaten niet in de raad van beheer van de NV De Schelde. Afgevaardigd-beheerder Spincemaille vestigde zich vanaf 3 januari 1929 in Antwerpen, officieel om zich bezig te houden met het zakelijk beheer dat door Vos te zeer werd verwaarloosd, maar wellicht ook om op politiek-redactioneel vlak een

67. E. VERHOEYEN, *De financiering van De Schelde en Volk en Staat* [...], p. 227. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 2026, Brief W. Van Es aan C. Gerretson, 4 december 1928; Statuten NV De Schelde (verschenen in het *Belgisch Staatsblad* van 11-12 februari 1929).

68. Leo Picard beweerde vele jaren later tegenover dr. L. Buning dat het geld afkomstig was van Van Es, Gerretson en uit Rotterdamse zakenmilieus. Ook deze stelling kunnen we noch bevestigen noch ontkennen. P. VAN HEES, Frederik Carel Gerretson (1884-1958) als Groot-Nederlander, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 43, 1984, nr. 2, pp. 77-78. L. Wils schuift in navolging van E. Verhoeyen de naam van de Rotterdamse kolenhandelaar D.G. Van Beuningen naar voor als eventuele geldschietster. In diens (onuitgegeven) autobiografie wordt echter met geen woord gerept over *De Schelde*. L. WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland* [...], p. 286; Gemeentearchief Rotterdam, handschrift nr. 326, Autobiografie D.G. Van Beuningen, s.d.

oogje in het zeil houden. Hij kreeg een woning ter beschikking (jaarlijkse huishuur 10.000 frank) en een basisjaarsalaris van 24.000 frank. Daarnaast kreeg hij een premie afhankelijk van de vermeerdering van het totaal aantal lezers, abonnees en advertenties. Daardoor kon zijn jaarsalaris oplopen tot maximum 60.000 frank.⁶⁹ Spincemaille wilde partijvoorzitter Herman Van Puymbroeck als medewerker van meet af aan aan de kant schuiven: *“In alle kringen bleek hoe onsympathiek en onhandelbaar de h. V.[an] P.[uymbroeck] is. We zouden hem voorlopig aan ‘t werk laten zonder vaste aanstelling en beloften voor de toekomst. De ondervinding zal het leren. De Schelde mag geen ‘partij’blad zijn. [...] Iedere klok die fatsoenlijk luidt, kan erin worden gehoord. [...] Speciaal met het oog op de medewerking van V.[an] P.[uymbroeck] zal nog worden besproken in hoeverre het wenselijk was de hoofdartikels niet meer te ondertekenen. Ik drong aan in die zin.”*

Een andere lastige klant voor Spincemaille was Ward Hermans. Die kreeg tot dan toe een vaste vergoeding van 500 frank per maand voor zijn medewerking, maar hij beklagde zich erover dat Vos een definitieve regeling steeds bleef uitstellen, naar hij vermoedde omdat Vos hem te radicaal vond. Spincemaille kwam met hem overeen dat hij *“niet steeds maar het blad moest vullen met vlammeende nationalistische kost”*. Hij zou dienst gaan doen als reporter en verslag uitbrengen van allerlei vergaderingen en andere gebeurtenissen.⁷⁰ Nu de krant financieel stevig was verankerd, kon de redactieploeg definitief aan het werk.

Besluit

In deze studie werd een merkwaardig hoofdstuk uit de geschiedenis van de Vlaamse beweging tijdens het Interbellum onder het vergrootglas genomen. Gerretson probeerde het hele Vlaams-nationalisme in Groot-Nederlandse zin te beïnvloeden door samen met Van Es *De Schelde* onder controle te krijgen. Deze poging had slechts gedeeltelijk succes: Herman Vos kreeg geregeld directieven van Gerretson en de latere politieke directeur Pieter Geyl⁷¹ en Gerretson en Van Es drongen Vos tegen zijn zin de radicalere Spincemaille op. Toch was Vos tot het einde van zijn hoofdredacteurschap in 1933 niet zomaar een marionet van Gerretson en Geyl en hij voer een gematigder koers dan vooral Gerretson zinde.

69. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 2026, Brief van W. Van Es aan H. Vos, 19 december 1928.

70. ARA Den Haag, Archief-Gerretson, nr. 2026, Brief van J. Spincemaille aan C. Gerretson, 29 december 1928.

71. Zie hiervoor: P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling Gerretson-Geyl*, deel 2, Baarn, 1979 en P. VAN HEES en A.W. WILLEMSSEN (eds.), *Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. dr. P. Geyl. Brieven en notities, deel 2: 1928-1932*, Kapellen, 1974.

Dit leidde dan ook geregeld tot grote spanningen en zelfs ruzie tussen beiden.⁷² De beschouwingen over het AVNV bewezen dat het opzet van Gerretson ook gedeeltelijk mislukte. Van Severen maakte eenzijdig een einde aan dit initiatief zonder dat Gerretson dit kon verhinderen. In de dertiger jaren zou de invloed van Gerretson geleidelijk verminderen en vanaf de stichting van het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) zou hij geen rol van betekenis meer spelen. Intussen had hij echter een onmiskenbare stempel op de Vlaamse en Grootnederlandse beweging gedrukt.

SAM VAN CLEMEN
LAGUITSTAAT 27, B-2300 TURNHOUT

72. Zie hiervoor: P. VAN HEES en G. PUCHINGER (eds.), *Briefwisseling [...]*, passim.